Alice Garritsen

Een **BEERPUT** die geen **DOOFPOT** werd

Hengelo (Gld) 1682-1688: het ontslag van dominee Rumpius

Een beerput die geen doofpot werd

Hengelo (Gld) 1682-1688
Het ontslag van dominee Rumpius

Alice Garritsen

Omslagontwerp: Joost van Ommen (linkedin.com/in/joost-van-ommen)
Fotografie omslag: Nico Kwakman

© 2019 Alice Garritsen
Titel	Een beerput die geen doofpot werd
Ondertitel	Hengelo (Gld) 1682-1688: het ontslag van dominee Rumpius
Druk	Eerste druk, najaar 2019
ISBN	9789492723642
NUR	693, 695
BISAC	HIS037040 Modern/17th Century; HIS054000 Social History

Trefwoorden: regionale geschiedenis, kerkgeschiedenis, rechtsgeschiedenis, sociale geschiedenis

Auteur	Alice Garritsen
Grafisch ontwerp	Joost van Ommen
Boekproductie	Het Boekenschap

Bestellen www.hetboekenschap.nl/beerput

alicegarritsen.blogspot.com/p/beerput.html

© 2019 Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Ondanks alle aan de samenstelling van dit boek bestede zorg kan noch de uitgever noch de auteur aansprakelijk worden gesteld voor eventuele schade die het gevolg is van enige fout in deze uitgave.
De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Indien iemand meent als rechthebbende in aanmerking te komen, kan hij of zij zich tot de uitgever wenden.

Historische interesse is - toegegeven - sterk verwant aan roddelzucht, en als zodanig niet iets om je op te laten voorstaan, maar er moet een diepgaande kennis van de feiten aan ten grondslag liggen om over de weerloze doden geen onwaarheid te verkondigen. Dat laatste geeft geen pas, daar zijn we het over eens.

Jean Pierre Rawie in zijn column in Dagblad van het Noorden van 10 maart 2017

Inhoud

1 21 oktober 1682 . . . . . *7*
2 Classis Zutphen aan zet – de kerkelijke procedure *11*
3 Over Geertruij Teunissen en Harmen Rensink *19*
4 Pastoor Henricus Rumpius *29*
5 Het Heilig Avondmaal *36*
6 De pastoor stapt naar de politieke rechter *42*
7 De geboorte van Eve *44*
8 Het Hengelose proces begint (proces 1) *50*
9 De aanslag op pastoor Rumpius *59*
10 De Classis weer aan zet *63*
11 Ondertussen bij de politieke rechter *70*
12 Met Anneken Lenderink bij de waterput *76*
13 Geertruij Teunissen slaat terug *87*
14 De beurt is weer aan pastoor Rumpius *94*
15 En tenslotte Geertruij Teunissen nog een keer *104*
16 Reformatie en blasfemie *114*
17 De werkelijke waarheid van Aaltjen Bannink *122*
18 Een gevoelige nederlaag *126*
19 Pastoor Rumpius wordt aangeklaagd (proces 2) *131*
20 De volgende klap *138*
21 De uitspraak in het Hengelose proces *147*
22 Het appèl van Geertruij (proces 3) en het herstel van ds. Rumpius . *158*
23 De Nederduits Gereformeerde Kerkgemeente Hengelo *172*
24 Het vervolg van de strafzaak *191*
25 Sara Romers, de moeder van Henricus *203*
26 Broer Theodorus Rumpius junior *209*
27 Het Hof contra Geertruij (proces 4)
en de afloop van de kwestie Rumpius *220*
Epiloog *239*
Dankwoord *242*

Bijlagen

A Overzicht van de belangrijkste data *244*
B In het kort: (kerkelijk) bestuur en rechtspraak in dit tijdsgewricht . . *245*
C Verklarende woordenlijst *249*
D Naamlijst van de in de tekst genoemde personen *253*
E De verwantschap van de auteur met enkele personen in dit boek . . . *265*
F Bronnen *267*

1 21 oktober 1682

Geertruij Teunissen heeft haar stoute schoenen aangetrokken. Figuurlijk dan. Waarschijnlijk zijn het klompen geweest. Ze is maar een arme dienstmeid. Maar stout is ze zeker, in de betekenis van moedig. Ze gaat op pad richting Zutphen, de toren van de Hengelose kerk in de rug. Die lijkt haar na te kijken. Totdat ze in de verte verdwijnt.

Het is ruim drie uur *gaans*. Destijds maalde men niet om zo'n afstand, ook niet te voet. En ze had de route vaker gelopen, zoals toen ze in Zutphen in het Wijnhuis werkte. De weg zal in ieder geval modderig geweest zijn, met hier en daar grote plassen. Het is immers herfst.
Na ruim vijf kwartier is ze bij Wichmond. Een half uur later passeert ze Vierakker. Nog eens vijf kwartier en ze zal er zijn. Al mijmerend vervolgt ze haar weg. De eerste toren van de stad doemt in de verte al op.
Bij buurtschap Bronsbergen gaan haar de rillingen over de rug. Daar op de Harenberg, een hoogte niet al te ver voor de stad, staat een van de galgen van Zutphen. Strategisch opgesteld waar twee belangrijke handelsroutes samenkomen. Die worden veelvuldig gebruikt door handelaren, maar er doolt ook minder fris volk langs *'s heren wegen*. Met een galg op die plek hoopt men bezoekers met criminele plannen af te schrikken. Ook toen al deed men aan misdaadpreventie.
Een galg maakt korte metten met eenieder die de doodstraf verdient. De wind staat haar kant op. Geertruij kan door de penetrante geur ruiken dat onlangs nog een vonnis is voltrokken. Ook het gekras van rondcirkelende kraaien en raven wijst daarop.
Ze moet denken aan haar oom, een broer van haar vader, die enkele jaren eerder bij Doetinchem is opgehangen. Ze weet niet precies waarom. Het had iets te maken met *vele schelmenstreken*. Stel dat haar verhaal als laster zal worden bestempeld, eindig je voor zoiets ook aan de galg? Immers, wat ze te vertellen heeft, is niet mis.

Het is het juiste moment. Ze is inmiddels in ondertrouw. Binnenkort zal ze trouwen. Dan kan ze de pastorie verlaten. Zou ze langer wachten, dan zou ze te zwanger zijn om dit hele stuk te lopen. Ook nu valt het al niet mee.
Fijn dat haar ouders haar steunen, haar zelfs hebben aangemoedigd deze stap

te zetten. Ze hadden haar ook kunnen verstoten. Dat gebeurt vaak genoeg. Meisjes hoort zoiets niet te overkomen. En als dat wel gebeurt, dan hebben ze het er zelf naar gemaakt.

Het is niet gelukt de zwangerschap af te breken. Hoezeer pastoor Henricus Rumpius, haar werkgever, ook zijn best heeft gedaan, er was letterlijk geen kruid tegen gewassen.
(Ja, de pastoor. Ook een predikant werd destijds pastoor genoemd.)
Toen hij erachter kwam, is ze meteen naar apotheker Bronkhorst in Doesburg gestuurd. Dat was zo rond de laatste Doesburgse beestenmarkt. Ze kreeg een *zilveren ducaton* mee om te betalen en moest zeggen dat het voor de een of andere *juffer* was. Het schaamrood stond sowieso al op haar kaken en toen kwamen ook nog eens de pastoor van Zelhem en zijn vrouw de apotheek binnenlopen. In hun bijzijn wist Geertruij helemaal niet meer wat ze moest antwoorden op de vragen van de apotheker.
Een paar dagen later is pastoor Rumpius ook zelf op pad gegaan. Maar liefst twee keer ging hij vanuit Hengelo naar Deventer om *poculum abortivum* te halen. De eerste keer te paard en de tweede keer te voet. De eerste keer kwam hij terug met een *poedertje*, de tweede met iets in een *potje*. Ze heeft het allemaal geslikt. Argeloos.

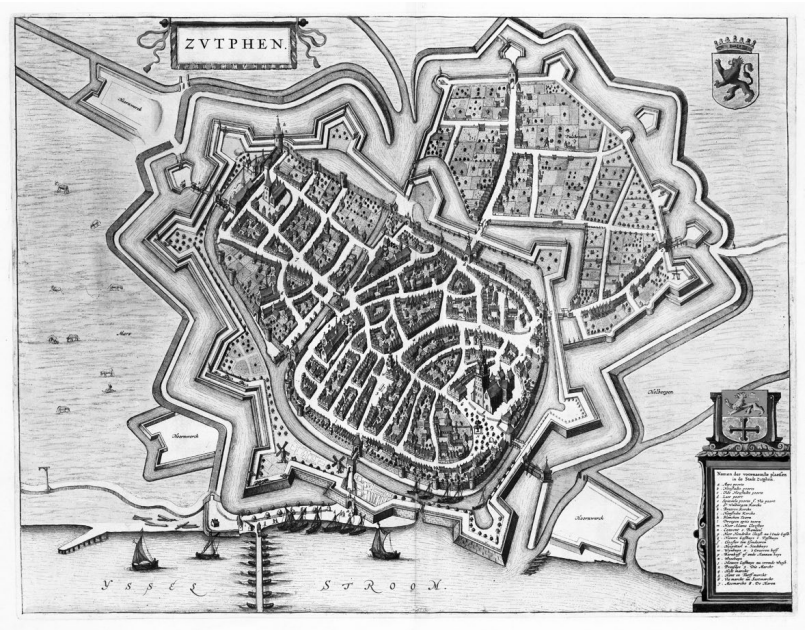

Zutphen anno 1649 (nl.wikipedia.org)

Hoe zal *inspector* Vlak straks reageren? Johannes Vlak is predikant te Zutphen en tevens *eerste inspector van de Zutphense Classis der Nederduits Gereformeerde Kerk*.
Het maakt haar eigenlijk niet meer uit. Daar is de Spittaalpoort al. Gelukkig is hij open, ondanks het jaargetijde. Zodra het water ook maar enigszins te hoog staat, gaat deze poort dicht. Het had zomaar kunnen zijn dat ze had moeten omlopen om via de Laarpoort de stad binnen te gaan. Vastberaden loopt ze de poort door.

Het is zo'n drie weken voor Pinksteren van datzelfde jaar 1682 als Geertruij bij pastoor Rumpius op de *weeme* – zoals een pastorie in die tijd genoemd wordt – komt werken en wonen als dienstmeid voor dag en nacht. De pastoor is persoonlijk naar het huis van haar ouders gekomen om dit dienstverband met hen te beklinken. Geertruij is niks gevraagd. Hij wil haar erg graag hebben en zij heeft op dat moment geen betrekking. Haar ouders zijn zo'n extra te voeden mond liever kwijt dan rijk. Zelf heeft ze haar bedenkingen. Ze weigert dan ook. Alleen met díe man onder één dak, dat wil ze niet. Maar daar heeft de pastoor wel een oplossing voor. Hij regelt dat er ook een Zutphens nichtje bij hem in zal trekken, een stiefdochter van zijn broer Abraham.
Uiteindelijk stemt Geertruij toe. Maar niet voordat Rumpius het nichtje meerdere keren naar haar toe heeft gestuurd om haar te overreden.
Geertruij woont nog maar net op de weeme of de pastoor begint haar al *vleselijk te bekennen* en *te beslapen.* Niet een keer, maar diverse keren. En daarmee heeft hij haar, naar het schijnt, ook *bezwangerd.* En de aanwezigheid van dat nichtje dan, was dat daarbij geen beletsel? Nee hoor, dat had hij simpelweg opgelost. Die kreeg van alles toegestopt opdat ze zich terugtrok, zodat Rumpius met Geertruij alleen kon zijn.

Eind augustus is Geertruij nog steeds zwanger. Dit ondanks de pogingen om de zwangerschap af te breken. Pastoor Rumpius gooit het voor de zekerheid dan ook maar over een andere boeg.
'Harmen, is het geen tijd dat u weer gaat trouwen?', vraagt hij aan Harmen Rensink, een wever die tussendoor allerlei werkzaamheden voor hem verricht.
'Nee', luidt het antwoord van de man, '*mijn vrouw is pas 24 weken dood*.'
Maar er is gezaaid.
Rumpius zal een win-win-winsituatie voor ogen hebben gehad. De kinderen van Harmen zullen weer een (stief)moeder hebben, en Geertruij blijft de schande van een onecht kind bespaard.
En Rumpius zelf? Die staat er natuurlijk helemaal buiten. Want uiteraard zal

iedereen denken dat dit plotselinge huwelijk gewoon een 'moetje' is. Iets wat zo vaak voorkomt.
Maar helaas, hij komt er op deze manier niet mee weg, want Geertruij zal haar mond niet houden. Zes dagen na haar ondertrouw is ze op weg van Hengelo naar Zutphen, naar inspector Johannes Vlak. Aan hem zal ze alles vertellen.

Geertruij heeft het huis van de inspector kunnen vinden. Hij laat haar binnen en luistert aandachtig. Een uur later heeft ze haar hart gelucht. Ze voelt zich van een last bevrijd, maar wordt al lopend terug naar Hengelo ook door twijfel bevangen. Heeft ze er wel goed aan gedaan dit alles te vertellen? En, wat gaat er nu gebeuren? Zullen inspector Vlak en diens collega's pastoor Rumpius niet de hand boven het hoofd houden?
Aan de andere kant: moet ze dan maar domweg laten passeren dat de pastoor haar zwanger heeft gemaakt? Zij is toch ook een mens, al is ze dan een vrouw?

2 Classis Zutphen aan zet - de kerkelijke procedure

Daarmee is Johannes Vlak aan zet. Nadat hij het relaas – dezelfde dag nog – aan enkele mede-inspectoren heeft verteld, is het een tijdje stil in de kamer. De predikanten kijken elkaar aan.
'Wat een verhaal!'
'Alweer?'
'Ja, nog maar vijf jaar geleden hadden we die zaak met collega Rudolphus Loderus in Terborg.'
'Om moedeloos van te worden.'
De Classis Zutphen, waaronder Hengelo valt, is één van de regionale vergaderingen van de Gelderse Synode van de Nederduits Gereformeerde Kerk. Ze wordt gevormd door afgevaardigden van elke kerkgemeente. Uit hun midden benoemen de heren een aantal inspectoren. Die zorgen onder meer voor de controle op het functioneren van de predikanten. Daarnaast handelen ze waar nodig *zwaarwichtige zaken* af.
Geertruij moet dus geweten hebben dat ze met haar verhaal bij zo'n inspector moest zijn. Misschien een tip van Adam Cremer, de plaatselijke rechter van Hengelo?
Die inspectoren zitten er nu op hun beurt mee in hun maag, of eigenlijk ligt het alleen nog maar op hun bord. Een complicerende factor is in dit geval, dat een van hen – Gellius Reilingerus, predikant in Gorssel – een zwager is van pastoor Henricus Rumpius. Gellius is getrouwd met Abigail Rumpius, zijn halfzuster. Het groepje predikanten herpakt zich echter snel, zeer snel. Er moet gehandeld worden, zo menen ze, en wel onmiddellijk.

Wil men soms een slachtoffer van seksueel misbruik niet in de kou laten staan? Misschien, maar die overweging doet er eigenlijk nog niet toe. Het motief was waarschijnlijk dat de 'eer, goede naam en faam' van een ambtgenoot in het geding zijn.
Bij het eerbegrip spelen in de Vroegmoderne Tijd (vanaf ca. 1500) met name seksuele gedragingen een belangrijke rol, omdat vooral die als eerbepalend worden gezien. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. De samenleving is sterk gericht op de openbare eer en de verhouding met de buitenwereld. Fatsoenlijke burgers – en zeker predikanten – behoren ervoor te zorgen dat ze niet onder verdenking staan van ontuchtige activiteiten.

Reden genoeg dus om de daad bij het woord te voegen en op onderzoek uit te gaan naar de handel en wandel van hun collega. Ook al is dat een hele stap.

De inspectoren besluiten om te beginnen eerst maar eens naar Hengelo af te reizen om de andere kant van het verhaal te horen. Wat zal Henricus Rumpius op de beschuldigingen te zeggen hebben? En weet de kerkenraad er al van?
De datum die het eerst bij hen opkomt, schikt bij nader inzien niet zo goed. Die dag is inspector Gellius Reilingerus verhinderd. En juist hem willen ze er erg graag bij hebben. Als diens zwager kent hij Henricus Rumpius goed.
Zodra de definitieve datum bepaald is, gaat inspector Vlak samen met zijn vrouw op weg naar Hengelo om Rumpius dag en tijd van de komst van de delegatie mee te delen. Maar vooral om hem al enigszins voor te bereiden op het onderwerp dat aan de orde zal komen.
Kennelijk raakt Henricus tijdens dat bezoekje zo gespannen door wat de inspector vertelt, dat er een *discours* ontstaat tussen hem en *vrouw* Vlak. Een zo heftige woordenwisseling dat de vrouw er helemaal van *ontdaan* raakt.

3 november 1682 – In de weeme van Hengelo
Het is op een maandag. Tegen de avond komen de inspectoren bij de weeme aan. Ook *vrouw* Vlak is weer van de partij. Rumpius staat erop dat ze allemaal bij hem thuis blijven slapen: 'Ook de *voerman* kan hier overnachten. Ik wil niet dat jullie met de wagen naar een herberg in het dorp gaan. Want als jullie langs het huis van mijn broer Theodorus komen, zouden daar wel eens *onenigheden en twisten* kunnen ontstaan.'
Henricus zal bang geweest zijn dat zijn broer een boekje over hem open zou doen. Nee, in deze periode botert het niet zo tussen die twee.
Als iedereen uiteindelijk zit, komen Adam Cremer en zijn zuster onverwacht binnen wippen. Volgens eigen zeggen willen ze het gezelschap in Hengelo verwelkomen. Ook bieden ze aan bij hen thuis *een bed te spreiden* voor wie nog geen slaapplaats heeft. Dat aanbod wordt door Rumpius beleefd afgeslagen.
Adam Cremer is de plaatselijke rechter. Samen met de predikant is hij een van de notabelen, een van de aanzienlijke burgers van het dorp. Hun onderlinge relatie is echter niet vriendschappelijk te noemen.
Inspector Vlak zegt intussen onopvallend tegen zijn vrouw: 'Praat eens even met de meid, met Geertruij. Vertel dat je gehoord hebt dat ze zwanger is en vraag haar of het van de pastoor is.'
Na haar terugkomst fluistert *vrouw* Vlak zachtjes tegen inspector Reilingerus: 'Geertruij zegt dat de pastoor onschuldig is, dat hem onrecht wordt aangedaan.'
Ondertussen probeert Rumpius *juffrouw Cremer te kussen.* Zo staat het letterlijk

in de processtukken vermeld: in een van de vele documenten die over deze kwestie bewaard zijn gebleven.
Wat een brutaliteit! Ze wijst hem *smadelijk* af. De inspectoren maken er spottende opmerkingen over.
Als de rust is weergekeerd, nodigt dominee Rumpius de Cremers uit om te blijven eten. Het wordt vriendelijk afgewezen.

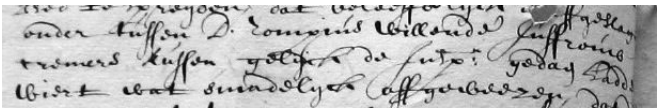

'ondertussen D. Rompius willende juffrouw Cremers kussen, gelijck de insp[ectoren] gedaan hadden, wiert wat smadelijk afgeweezen' (Gelders Archief 0124-6353 nr. 14)

Later die avond melden zich twee personen *aan de poort* van de weeme, die even buiten het toenmalige dorp ligt. Zij willen inspector Vlak graag spreken, het liefst alleen. Blijkbaar hebben zij lucht gekregen van de aanwezigheid van de heren inspectoren en grijpen hun kans. Vlak wil hen wel te woord staan en begeeft zich naar de buitendeur. Tijdens het gesprek komt ook Rumpius erbij staan. Prompt vallen de mannen stil. Tot het moment waarop hij weer naar binnen is gegaan.
De anonieme mannen vertellen wat men in het dorp zoal op hun pastoor aan te merken heeft, en welke geruchten de ronde doen. Zoals die over zijn meid en over het feit dat hij haar huwelijk *gekoppeld* heeft. En over zijn preken. Die zijn ook niet zoals men zou wensen.
Vlak zegt dan: 'Kom morgen naar de kerk. Daar zullen wij met de kerkenraad vergaderen. U bent daarbij van harte welkom. Wij zijn immers speciaal naar Hengelo gekomen om de klachten over deze predikant aan te horen.'
'Oh nee, daar hebben we geen vertrouwen in. De kerkenraad zal tóch *niets willen of durven doen*, want er zitten enkele vrinden van Rumpius in', zo reageren de mannen.
Inspector Vlak: 'Goed, ik zal met mijn collega's overleggen en proberen alles te doen wat goed is *voor de Kerk*.'

4 november 1682 – In Hengelo
De volgende morgen lopen de inspectoren eerst een rondje door het dorp en vragen hier en daar wat rond. Iedereen die ze spreken, kijkt ervan op dat er klachten over pastoor Rumpius zouden zijn. Niemand heeft er ook maar iets over horen zeggen.
Later gaat het gezelschap samen met de predikant op weg naar de kerk om er

de kerkenraad te treffen. Maar onderweg wil men nog even de oude *vrouw* Rumpius groeten, Sara Romers, de weduwe van Theodorus Rumpius senior. Hij is de anderhalf jaar eerder overleden vader van Henricus. Hem hebben ze goed gekend, hij was jarenlang een zeer gewaardeerd collega.
Sinds het voorjaar woont Sara weer in de dorpskern, in het oude huis van de familie dat tot ongeveer 1670 dienstdeed als weeme. Ze is echter niet thuis. Daarom lopen ze door naar de herberg van Theodorus Rumpius junior, haar andere zoon. Misschien is ze daar even naartoe. En ja, daar treffen ze de weduwe.
Zodra ze binnen zijn, begrijpen de heren meteen wat Henricus Rumpius gisteravond bedoelde toen hij zei dat hier wel eens *onenigheden en twisten* zouden kunnen ontstaan. Inspector Vlak en de anderen – onder wie zwager Gellius Reilingerus – worden hartelijk verwelkomd, maar Henricus valt een heel andere bejegening ten deel.
Broer Theodorus vaart tegen hem uit: 'Hoe heb je het in je hoofd gehaald dit pand te betreden? Naar buiten jij!'
Deze laat dat niet op zich zitten: 'Pas maar op dat ik je de toegang tot *het Heilig Avondmaal niet verbied*.'
Theodorus reageert met: 'Pas maar op dat jou *de toegang tot de predikstoel niet verboden wordt*!'
De inspectoren begrijpen dat de verbittering tussen de twee broers groot moet zijn. Ze doen hun uiterste best de *hevigheden* te bedaren: 'We zijn niet gekomen omdat Henricus over zijn moeder of over u geklaagd zou hebben. Nee, we komen juist om *vrede* te stichten.'
Tegelijkertijd zien ze de hopeloosheid van de situatie in.

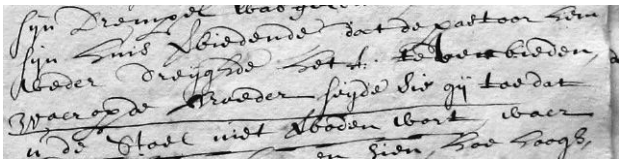

'… sijn huis verbiedende dat de pastoor hem weder dreijghde het A[vondmaal] te verbieden, waerop de broeder seijde Sie gij toe dat u de stoel niet verboden wort …' (GA 0124-6353 nr. 14)

De heren vervolgen hun weg naar de kerk. Al lopend stellen Goosuinis Martinides a Kerkelink, mede-inspector en predikant van Steenderen, en Gellius Reilingerus voor om straks tijdens de vergadering met de kerkenraad niet over dit voorval te *reppen*.
'Dit was gewoon een ruzie tussen broers onderling', stellen ze vast.

In de kerk blijkt dat slechts een paar kerkenraadsleden zijn komen opdagen. Echter, gezien wat Theodorus junior zojuist in de herberg over Henricus heeft gezegd – vooral over de toegang tot de *predikstoel* – besluit men dat een breder overleg gewenst is. Daarop worden de ontbrekende leden van de kerkenraad erbij gehaald. En ook rechter Adam Cremer en broer Theodorus. Dit ondanks verzet hiertegen van Henricus.
Als iedereen uiteindelijk is gearriveerd, gaat men over tot gebed. Daarna stellen rechter Cremer en Theodorus voor dat Henricus de ruimte verlaat. Zo heeft men meer *vrijheid* tot spreken. Uiteraard wil de predikant ook dit niet, maar de inspectoren dirigeren hem met zachte drang de vergaderruimte uit. Zodra hij weg is, beginnen Cremer en broer Theodorus een litanie aan klachten op te sommen.
'Hij *preekt zo slecht*.'
'Hij roept vanaf de kansel allerlei *particulariteiten* en rare dingen over Jezus.'
'Hij lijkt *geregeerd* te worden *door zijn driften*.'
'Hij gaat veel te vaak uit en studeert veel te weinig.'
Dan wordt Henricus binnengeroepen. Hem wordt door de inspectoren behoorlijk de wacht *aangezegd*. Als hij wil reageren, snoeren ze hem de mond met de vermaning zijn leven te *beteren*. *Morrend* legt hij zich hier uiteindelijk bij neer.

Na een afsluitend gebed gaat de vergadering uiteen. De inspectoren lopen met de broers terug naar de herberg van Theodorus. Daar aangekomen proberen de heren de familieleden met elkaar te verzoenen. Ze kunnen Henricus er slechts met veel moeite van overtuigen een akkoord met zijn moeder te sluiten en te ondertekenen. Ook moeder Sara Romers ziet dat eerst niet zo zitten. Ze *mort* aanhoudend en *spreekt zeer kwalijk* over haar zoon, en ze verwacht dat hij zich *nog geen uur* aan de afspraken zal houden. Uiteindelijk wordt met behulp van veel diplomatie toch een verzoening bereikt. Ook met broer Theodorus.

Ca. 10 december 1682 – Bij het huis van inspector Vlak in Zutphen
Een onbekende man klopt aan bij inspector Vlak. Hij vertelt aan de meid die opendoet over de situatie in Hengelo: 'Er is grote onrust *uitgebroken.* Velen willen de preken van de pastoor niet meer *aanhoren* en het *Heilig Avondmaal niet meer* van hem ontvangen. Ze gaan *liever naar de paap*.'
Ook schijnt het woord *blasfemie* er rond te zingen, godslastering. De dienstmeid krijgt te verstaan aan niemand te vertellen wie hij is: 'Als je mijn naam *noemt* en hierover iets aan *je zusters vertelt*, dan zal ik dat *straffen.* Ik wil hier absoluut geen problemen mee krijgen.'

Dit laatste gehoord hebbende concludeert Vlak dat het om *kwade tongen* moet gaan, en slaat dat wat deze man is komen melden, *in de wind*. Bij hun rondgang door het dorp had toch niemand iets te melden? Die twee mannen aan de poort van de weeme, ruim een maand geleden, wilden zich ook al niet bekend maken. Hij had hen nog de kans gegeven hun grieven met de kerkenraad te delen, maar dat wilden ze niet. Bovendien: met anonieme klachten kan hij niets.

12 december 1682 – In een kerk in Zutphen
Zo'n zes weken na het bezoek van de inspectoren aan Hengelo preekt Rumpius in een kerk in Zutphen. Er is weinig publiek: veel van de gewoonlijke *toehoorders* zijn niet gekomen. Toch gonst het de volgende dag in de stad van *misnoegen.*
'Dat zo'n man op de kansel mag staan!'
'Wat doen de heren inspectoren daar eigenlijk tegen?'
Het *misnoegen* is zelfs zo groot dat de Zutphense predikant Becker dominee Rumpius bij zich roept en hem confronteert met wat hij zoal heeft gehoord. Rumpius reageert met: 'Daar klopt niets van. Allemaal *valse beschuldigingen.'*

13 december 1682 – Bij het huis van inspector Vlak in Zutphen
Als de inspector die dag thuiskomt, treft hij daar Jan Teunissen, de broer van Geertruij. Jan toont zich *ten hoogsten bedroefd en misnoegd* over het probleem rond zijn zuster. Hij vertelt dat rechter Cremer op dat moment ook in Zutphen is. Die heeft hem aangeraden aan Vlak te vertellen hoe het er ook anderszins in Hengelo voorstaat.
Als Vlak en Cremer elkaar later treffen, vertelt de inspector wat hij *met grote ontsteltenis* allemaal heeft moeten aanhoren. Cremer bevestigt de verhalen: 'Ik kan het helaas *niet ontkennen* en het *bedroeft ook mij zeer.* Maar wat mijzelf betreft, ik blijf er liever *buiten*.'

14 december 1682 – Het huis van inspector Vlak in Zutphen
Inspector Vlak had de kwestie eigenlijk stil willen houden tot na de *Hoogtijd,* tot na de feestdagen. Maar als hij die nacht door zijn *ontsteltenis* de slaap niet kan vatten, besluit hij toch maar meteen actie te ondernemen. Hij ziet in dat hij de vele geruchten niet langer kan negeren en wil nu weleens precies weten wat waar is en wat niet.
De volgende ochtend laat hij Rumpius' *halve* zwager Gellius Reilingerus ontbieden om vanuit zijn woonplaats Gorssel onmiddellijk naar Zutphen te komen. Ook stuurt hij iemand naar Hengelo om aan Geertruij en haar man (ze zijn inmiddels getrouwd), en aan haar vader en moeder te zeggen dat ze de

volgende dag in Zutphen verwacht worden.
Ook Reilingerus blijkt door de situatie *ten hoogsten ontsteld*. Hij is het helemaal eens met Vlaks voorstel om nu eerst Geertruij en haar familie nader te horen en daarna zijn zwager en de Hengelose kerkenraad.

15 december 1682 – Het huis van inspector Vlak in Zutphen
Geertruij en haar familie worden ontvangen door vier inspectoren. Naast Vlak en Reilingerus zijn ook Johannes Lomeijer en Anthonius Hoppenbrouwer aanwezig. Beide laatsten zijn predikant te Zutphen, net als Vlak. De dominee van Steenderen hebben ze maar niet uitgenodigd, want op dat moment *zijn de wegen zo vuil.*
De aanwezigheid van Reilingerius is van belang. Die kan later zo nodig getuigen dat *oprecht en onpartijdig* is gehandeld. Hij staat immers met één been aan de andere kant.
Vlak trapt af en zegt tegen de familie Teunissen: 'Er doen weliswaar *verschrikkelijke geruchten* de ronde over dominee Rumpius, maar van u verwacht ik alleen de *rechte waarheid* te horen. *De waarheid die u onder ede voor God zou kunnen getuigen*. Dat u zich daar goed bewust van bent!'
Dan neemt hij Geertruij apart: 'Weet wel dat iemand die een zwangere met een ander dan de vader laat trouwen – waarvan u uw pastoor beschuldigt – een zware misdaad begaat. Zo iemand is *volgens Gods woord doodwaardig* en hoort op het *schavot*. Dus als u deze beschuldiging niet kunt bewijzen, dan bent u een *schandblok en een droefheid* voor uw ouders en vrienden.'
Anders dan tegenover *vrouw* Vlak beweert Geertruij dit keer weer wel dat de pastoor de vader van haar kind is. Zoals ze dat ook gedaan heeft op 21 oktober.

16 december 1682 – Het huis van inspector Vlak in Zutphen
Vlak verstuurt deze zaterdag twee uitnodigingen, de ene aan Henricus Rumpius, de andere aan de leden van de kerkenraad. Die aan Rumpius heeft als aanhef slechts *D. Rump*, de niet-gelatiniseerde vorm van zijn achternaam. Minachtend bedoeld, zo lijkt het. Gewoonlijk is men onderling meer dan beleefd. De inhoud van de uitnodiging luidt als volgt:
'Ons zijn *zware beschuldigingen* tegen u ter ore gekomen. Daarover willen we u horen. De inspectoren van de Classis Zutphen komen daartoe *aanstaande dinsdag om 10.00 uur in mijn huis bijeen.* U wordt *tegen die tijd zekerlijk verwacht.* Zo niet, dan zullen we *genoodzaakt zijn* een beslissing te nemen over de aanstaande bediening van het Heilig Avondmaal.'
De uitnodiging aan de kerkenraad begint met: *Eerwaarde broeders*.
'De inspectoren zullen aanstaande dinsdag om 10.00 uur in mijn huis

vergaderen. Het *zal zeer nodig zijn dat u enkele broeders uit uw vergadering* afvaardigt *om ons bericht te geven* over *de toestand van uw kerk en predikant.* Dit opdat wij ons kunnen beraden op de nodige maatregelen.'

18 december 1682 – Het huis van inspector Vlak in Zutphen
Al op maandagmorgen – de postkoets met de zaterdag geposte uitnodigingen zal amper in Hengelo gearriveerd zijn – meldt ouderling Jan Rerink zich bij Vlak. Rerink overhandigt hem een briefje van Rumpius. Daarin meldt de predikant dat hij dinsdag *hoopt te komen*.
Jan Rerink: 'De pastoor zei me trouwens nog dat hij *onschuldig* is aan wat *zijn gewezen maagd had gezegd*. Is er ook een *brief naar de kerkenraad* gestuurd? Die is voor zover ik weet *niet voor de dag gekomen*.'
Inspector Vlak: 'Jazeker, zo'n briefje is wel degelijk verstuurd.'

3 Over Geertruij Teunissen en Harmen Rensink

Geertruij Teunissen zal zo rond de 20 jaar oud zijn als ze naar eigen zeggen ruim drie weken voor Pinksteren 1682 bij pastoor Henricus Rumpius in dienst komt als meid voor dag en nacht.
Ze is geboren in Hengelo als dochter van Teunis Jansen en Geesken Lubbers. Ze heeft in ieder geval een broer: Jan. Haar ouders zijn arm. De pastoor noemt hun behuizing een *hut*, een schamele huisvesting van hout, plaggen en stro. Pastoor Rumpius is niet haar eerste werkgever. Eerder werkte ze in Zutphen bij schout Van Bolderen in het Wijnhuis, en daarna op Huize Meijerink in Hengelo, anno nu 't Kervel geheten. Bij de *Vrouwe* Van Keppel.

Harmen Rensink is wever en woont in de buurtschap Bekveld, ten westen van het dorp. Waarschijnlijk slechts op een kamer, en mogelijk in een huis met meerdere wevers. In ieder geval wonen Elsken en Aaltjen Wevers er ook. Gezien hun leeftijden, 60 en 30, zal het om een moeder en dochter gaan. Harmen zelf zal dan zo rond de 30 zijn.
Met zijn beroep kan hij niet voldoende in zijn onderhoud voorzien. Logisch, want het is een erg arme tijd. Weinigen hebben geld om textiel te laten weven. Daarom werkt hij ernaast als landarbeider voor de pastoor. Want ook een predikant is (tevens) boer. Iedereen verbouwt in die tijd nog zijn eigen voedsel. Althans buiten de steden.
Eind februari 1682 is Harmens vrouw gestorven. Hij bleef achter met twee kleine kinderen, 4 en 2 jaar oud.
Hij is afkomstig uit *Stift Münster* in Duitsland. Het kan zijn dat hij als soldaat meegekomen is in het gevolg van de bisschop van Münster, toen deze in 1672 voor de tweede keer het Graafschap Zutphen binnenviel.
Maar misschien is hij juist voor deze heerser op de vlucht geslagen. Deze bij ons als Bommen Berend bekendstaande bisschop was een krachtig verdediger van het rooms-katholieke geloof. Hij legde de protestanten in Münsterland het vuur na aan de schenen. Zo mochten ze er hun geloof niet in het openbaar belijden (zoals de katholieken dat hier in Gelre verboden was). En Harmen was protestant.
Mogelijk ook verliet hij het armere Duitsland op zoek naar werk, en is hij daarbij door de liefde in Hengelo blijven hangen.
In ieder geval kwam hij in zijn eentje naar ons land. Zijn familie bleef achter.

Het *koppelen* van Harmen en Geertruij is begonnen tijdens de *boekweitenbouw,* de oogst van de boekweit, eind augustus zo ongeveer. Harmen is op het *land plaggen aan het maaien* als pastoor Rumpius bij hem komt staan en vraagt hoe lang zijn vrouw al dood is.
'24 weken? Dan is het toch wel tijd dat u hertrouwt.'
Maar Harmen is nog helemaal niet toe aan een nieuwe vrouw. Hij weet ook wel dat mannen vaak erg snel na het overlijden van hun vrouw hertrouwen. Meestal niet uit liefde, maar uit noodzaak. Iemand moet toch voor de kinderen zorgen? Maar Harmen heeft de zorg voor zijn kinderen niet. Die heeft hij ondergebracht bij zijn vader en verdere familie in Duitsland. Rumpius blijft aandringen, en er vallen woorden.
Medio september nodigt de pastoor Harmen bij hem thuis op de weeme en geeft hem zoveel *wijn* dat hij *beschonken* raakt. Ondertussen vertelt Rumpius over Geertruij: 'Het is een *fraaie meid*. U zou met haar moeten trouwen. Ik heb bij haar al een goed woordje voor u gedaan.'
Dan begrijpt de man dat de pastoor het niet had over hertrouwen in het algemeen, maar over trouwen met zijn meid. Als aanmoediging krijgt hij *28 stuiver in de hand gestopt*. Als hij de munten in zijn zak wil laten glijden, zegt de pastoor: 'Nee Harmen, u moet dat geld niet in uw *zak steken*, maar aan Geertruij geven. *U moet haar daarmee trouwen*.'
Geertruij komt de kamer binnen. Totaal overbluft vraagt Harmen haar ten huwelijk en wil haar het geld geven. Ze weigert. Daarop zegt de pastoor meerdere keren tegen haar: 'Kom op Geertruij, *tast toe*, het is nu tijd. U *moet* nu met elkaar trouwen.' Daarmee laat ook zij zich intimideren.
Harmen zegt dan: 'Dominee, ik moet het haar *vader en moeder te kennen geven*.'
'Dat zal ikzelf *over een dag of vier* wel doen', reageert Rumpius.
Harmen: 'Voor het trouwen wil ik eerst naar *Münsterland* om het aan mijn vader te vertellen en om *van mijn kinderen te scheiden.'*
Hij wil zoals in die tijd gebruikelijk – zo niet verplicht – de nalatenschap van zijn overleden vrouw, hun moeder, voor hen veiligstellen door hun bezittingen te laten beschrijven. Zo zullen die niet toevallen aan een eventuele nieuwe echtgenote. Het zal niet veel om het lijf gehad hebben. Het paar was immers bepaald niet vermogend.
'Dat is helemaal niet nodig', reageert de pastoor, 'ik sta voor *alle kinderen en de schade in*.' Harmen is er niet tegen bestand. Als eenvoudig man heeft hij niet voldoende weerwoord.
Toch laat hij kennelijk nog zo veel twijfel zien, dat de pastoor niet zeker is van zijn zaak. Meerdere keren haalt hij hem na het werk van het land op om hem

op de pastorie dronken te voeren. Harmens huisgenoten Elsken en Aaltjen Wevers verklaren later: 'Harmen is *menigmaal* dronken thuisgekomen. Een keer is hij zelfs de hele nacht weggebleven. Dat was de vrijdagavond voor de zondag waarop hij zou trouwen.'
Rumpius belooft hem op die avonden van alles, zoals: 'Ik zal u geld geven, zodat u uw *eigen garen* kunt kopen en de geweven doeken met meer *profijt in Holland* verkopen. Ook zullen *mijn huis en hof* altijd voor u *open staan.'*
De pastoor krijgt zijn zin. Op 15 oktober schrijft het paar hun voorgenomen huwelijk in bij de kerk van Hengelo, dus bij pastoor Rumpius zelf.

Harmen Rensink, weduwnaar van wijlen Enneken Olderink,
met Geertien Teunissen, jongedochter, dochter van Teunis Janssen,
beide van Hengel

Daarmee is de periode van ondertrouw begonnen. De zondag erna volgt *het eerste gebod,* de eerste publieke bekendmaking van het voorgenomen huwelijk. Heeft iemand er een dringend bezwaar tegen, dan kan hij nog op tijd aan de bel trekken. De twee zondagen erna zullen nog het tweede en derde gebod volgen.

In de week na dat eerste gebod moet Harmen bij de molen zijn. Tot zijn grote schrik zegt iemand daar tegen hem: 'Weet u wel dat uw aanstaande vrouw zwanger is?'
'Nee', zegt Harmen, 'daar weet ik niks van.'
Eigenlijk vreemd dat hem dat niet opgevallen is. Ze moet immers al een aardig dikke buik gehad hebben. Maar ja, onder de wijde rokken van die tijd viel heel wat te verbergen.
Even later vraagt Harmen aan zijn dorpsgenoot Warner te Waerle die tevens ouderling is: 'Wilt u niet eens aan de pastoor vragen of Geertruij soms ook *omgang met iemand anders heeft gehad*? Iemand die de vader van dat kind moet zijn? En als dat inderdaad zo is, of de pastoor die persoon dan niet om wat geld kan vragen. Daarmee zou ik *tevreden* zijn en de zaak als afgedaan beschouwen.'
Warner doet wat hem gevraagd is, stapt naar de weeme en stelt zijn vraag. Later tijdens het onderzoek wordt Warner gevraagd: 'Antwoordde Rumpius toen niet dat u zich er niet mee moest bemoeien? Dat Rensink het zelf maar aan Geertruij moest vragen? En duwde hij u toen niet van zich af onder het roepen van *indignante* woorden?'
Warner: 'De pastoor nam het Harmen *kwalijk* dat hij mij had gestuurd. Hij zei: "Geertruij woont bij mij in. Daardoor lijkt het net alsof ik de vader van het kind ben. En daarmee heb ik de schijn tegen. Maar iedereen die me daarvan durft te beschuldigen, zal ik als een *eerdief* beschouwen. Laat hij zelf maar bij

me komen."
Vervolgens laat Harmen mededorpsgenoot Jan Roeterink aan de pastoor vragen wat er nou precies met Geertruij aan de hand is. Deze antwoordt Jan: 'Ik ben onschuldig.'

Ondertussen hebben de geruchten ook Geertruijs ouders bereikt: hun dochter zou *trouw gegeven hebben* aan Harmen Rensink en ze zou zelfs *bevrucht* zijn? Daar willen ze wel eens het fijne van weten. Daarom stappen ze op een maandagmorgen samen met hun zoon Jan naar de weeme. Ze willen wel eens van hun dochter zelf horen wat er precies waar is van alle praatjes die de ronde doen. Daaruit kunnen we concluderen dat Rumpius geen woord heeft gehouden en niet zoals hij Harmen heeft toegezegd, met haar ouders over het aanstaande huwelijk heeft gesproken. Maar óók dat Geertruij zelf haar ouders er niet over heeft verteld.
Bij de weeme aangekomen roepen ze Geertruij naar buiten en confronteren haar met wat ze zoal gehoord hebben. Meteen komt de pastoor erbij staan: 'Is er iets aan de hand? Heeft Geertruij iets verkeerds gedaan? Ze is altijd een *goede maagd geweest, daar sta ik voor in*.'
Geesken Lubbers, haar moeder, reageert met: 'Hoezo staat u daar voor in? *Het is ons kind*.'
En vader Teunis Jansen: 'U weet wel wat er aan de hand is. U hebt de eer van mijn dochter geschonden en haar buiten ons medeweten aan Harmen Rensink *gekoppeld*.'
Rumpius: 'Dit slaat nergens op. Het is *labberije,* slap geklets. Kom, laten we naar binnen gaan. Ik zal u een pijp tabak geven.'
Binnengekomen zegt Teunis: 'Ik hoor dat Geertruij zal *kramen*. *Harmen hoort niet bedrogen te worden.*'
Daarop slaat Rumpius met zijn hand op zijn borst: 'Ze zal *waarachtig niet kramen*. Ik heb pas nog haar kleding gezien.'
Teunis: '*Ik geloof u zoals men een predikant behoort te geloven*. *Dan valt mij een zwarigheid van mijn hart.*'
De pastoor zegt nog dat hij in staat voor de kosten en ook: '*Ik kan u en Harmen goed doen, beter als de beste in Hengelo*.'
Dan gaat Rumpius naar buiten en loopt naar zijn land bij de Stendert, niet ver van de weeme. Harmen is daar *mest* aan het uitstrooien. De pastoor zegt tegen hem: 'De ouders van Geertruij zijn op de weeme. Komt u mee? We willen de zaak afhandelen.'
'Harmen is toen met de pastoor meegelopen. Ik ben verder gegaan met meststrooien', aldus Jan Daniëls, een andere knecht.

Het is dezelfde week als waarin Geertruij naar Zutphen gaat om haar verhaal bij inspector Vlak te doen.

Rumpius onderneemt verdere actie.
Zo gaat hij bij zijn naaste buurman langs om daar voor het aanstaande echtpaar alvast *een kamer* te huren. Buurman Reint in de Wal alias Reint Antink laat hem de beschikbare ruimte zien, en vraagt: 'Is deze kamer bedoeld voor Harmen en Geertruij?'
Rumpius: 'Ja, dat klopt. De kamer is *goed genoeg.*'
En op de eerste november gaat hij winkelen in Zutphen. Hij koopt een aantal *snuisterijen* voor Geertruij: handschoenen, een wollen muts, een paar *sajetten* kousen, een hoesje voor over haar *wrong* (haarknot), baleinen voor in haar *rijlijf* (rijglijf, korset). En ook verschillende lappen stof. Tegen anderen zegt hij dat hij die spullen voor zijn zuster heeft gekocht.
In de week daarop – *tussen Allerheiligen en de dag dat Geertruij te Vorden getrouwd is* – komt de Vordense kleermaker Harmen Enserink met zijn knecht Hendrik Weinck naar de weeme om van de lappen stof kleding te maken.
Ze naaien een *jak/manteltje* en een schort van zwart *croonras* (een kamwollen stof), een schort van bruine en een *rijlijf* van witte serge (een dunne wollen stof). Volgens de kleermakers betaalt Geertruij het maakloon zelf. Dat klopt ook, maar Rumpius heeft haar dat geld eerst in de handen gedrukt. Wel *30 gulden*!
Zelf zou ze het niet hebben kunnen betalen – haar loon bedraagt slechts *8 daalder* per jaar (8 x f. 1,50 = 12 gulden = 5,45 euro) – en haar ouders hadden het geld er evenmin voor gehad.

Zo lang de kleermakers op de weeme zijn, houdt Rumpius de poort gesloten: 'Ik wil niet *overrompeld* worden.'
Toch is er op een gegeven moment gestommel te horen. Even later komt Jan Eggink Wzn. binnen (Willems zoon), de zoon en tevens opvolger van kerkmeester Willem Eggink (ter onderscheiding van zijn naamgenoot Jan Eggink Rzn., de zoon van Reint Eggink)
'Hoe ben je binnengekomen? Stond de poort soms open?', begroet Rumpius hem kwaad.
Jan, zich van geen kwaad bewust: 'Ik heb hem gewoon volgens *oude gewoonte met een houtje* geopend'
Rumpius reageert *toornig en misnoegd*: 'Nogal onfatsoenlijk dat je de deur zomaar *open steekt.* Bedelaars zouden dat na kunnen doen en me bestelen.'
Later wordt tijdens een verhoor aan Jan gevraagd: 'Bent u soms uit

nieuwsgierigheid naar de weeme gegaan? Dat u wel eens wilde zien wat daar zoal gebeurde? U had immers gehoord dat er kleren gemaakt werden voor de meid van de pastoor. En dat de pastoor daar niet voor uit wilde komen.'
Jan: 'Nee hoor, niet uit nieuwsgierigheid. Ik kwam om het met hem *over de boekweit* te hebben. Pas later heb ik *horen zeggen* dat die kleren voor de meid bedoeld waren.'
De ondervrager: 'Klopt het dat de moeder van de pastoor samen met zijn broer Theodorus en diens vrouw Aaltjen Eggink – uw zwager en uw zuster – onder elkaar geregeld *klaaglijk verhaalden* dat zijn manier van omgaan met zijn meid *niet kon deugen*? En dat ze bang waren dat dit slecht zou aflopen?'
Jan: 'Daar hebben ze het nooit met mij over gehad. Wel later, toen Geertruij daar niet meer woonde.'

Maar nog steeds is Rumpius er niet gerust op dat de twee werkelijk zullen gaan trouwen. Daarom gaat hij naar Harmens huis in de buurtschap Bekveld met de smoes dat hij hem over het dorsen wil spreken. Hij neemt hem mee het veld in en zegt: 'Harmen, u moet nu trouwen. Ik kan *het niet langer ophouden*. Ik zal u een briefje meegeven voor de predikant in Vorden. Die zal u trouwen.'

Zondag 9 november 1682 is het dan zover: de trouwdag. Harmen gaat 's morgens naar de weeme om Geertruij op te halen.
Rumpius vraagt: 'Hebt u geld?
Harmen: 'Ik heb precies genoeg om in Vorden te komen.'
Rumpius geeft hem een *daalder*. Dan gaan Harmen en Geertruij op weg naar de kerk in Vorden.
Later zal Harmen hierover tegen rechter Cremer zeggen: 'Die *eigenste* daalder heb ik nog steeds.'
Misschien hebben ze een paard en wagen gehuurd, want voor een halve euro had je al een paard voor een hele dag.
In het Vordense trouwboek is het huwelijk niet te vinden. Het feit wordt, inclusief datum, echter zo vaak in de stukken genoemd, dat we het voor waar moeten aannemen. Zo staat ergens dat het paar *in Vorden publiekelijk is getrouwd en het huwelijk volgens de kerkorde voltrokken is.*
Vanuit Vorden gaat het kersverse paar terug naar de Hengelose pastorie. Daar wacht hen tot hun grote verrassing een bijzonder welkom. Direct na aankomst stuurt de pastoor Harmen weg en geeft hem te verstaan ook weg te blijven. Het paar mag de huwelijksnacht niet samen doorbrengen. En Geertruij mag op haar beurt de weeme niet verlaten. Ze mag niet naar de door Rumpius bij buurman Reint in de Wal alias Antink gehuurde kamer.

De Dorpskerk in Vorden (Archief Oud Vorden/Collectie: H. Rossel, fotonr. A050120)

Dan doet pastoor Rumpius opnieuw een poging de vrucht in Geertruijs buik af te drijven. Waarom zou hij dat gedaan hebben? Geertruij is nu toch veilig getrouwd?
Op Sint-Maarten, twee dagen na het huwelijk, is Arnoldus Rumpius op de weeme op bezoek. Arnoldus is een jongere broer van Henricus. 's Avonds gaan de twee samen naar het dorp en komen terug met een *partij zevenboom*. De broers koken de bessen in bier en geven het *sop* ervan aan Geertruij te drinken. Ze weigert, maar de twee blijven aandringen.
Toen Geertruij in de zomer pillen en een poeder te slikken kreeg, heeft ze niet geweigerd. Maar mogelijk is dat alleen niet opgetekend. Misschien ook waren die middelen onschuldiger dan zevenboom. Vaak kostten de bessen daarvan niet alleen het kind, maar ook de moeder het leven, en is Geertruij daarvan op de hoogte.
Of wellicht verzet haar moedergevoel zich er nu tegen, nu ze inmiddels al weer een tijdje leven voelt in haar buik.
Uiteindelijk zet Geertruij de kroes dan toch aan haar lippen. Het spul stinkt echter zo erg, dat het haar niet lukt een slok te nemen. De volgende dag probeert Rumpius het weer, maar ondanks al zijn dwingende aanmaningen lukt het haar niet.
Als ze geweten zou hebben welke juridische staart deze pogingen tot abortus zouden krijgen, dan had ze in ieder geval niets geslikt, ook in de zomer niet.
Harmen Rensink kan zich niet neerleggen bij de ontstane situatie. Niet lang nadat het huwelijk is gesloten, vraagt hij opnieuw een gunst aan Jan Roeterink: 'Wilt u nog eens bij de pastoor langs gaan en informeren of hij mij niet wat

wil *toeleggen,* niet met wat geld over de brug wil komen? En hem ook vragen of hij mij een briefje wil geven waarmee ik van *dat vrouwmens afkom,* want ik *wil dat vrouwmens niet houden.* 's Morgens vroeg zo tussen vijf en zes uur is er een geschikte tijd voor.'
Jan doet wat hem is gevraagd. Rumpius' antwoord luidt: 'Als ik wat beloof dan erken ik daarmee schuld. En dat terwijl ik onschuldig ben. Nee, dat kan ik niet doen. Op beide vragen zeg ik nee, zowel op de eerste als op de tweede.'
Jans vrouw Trijntien Wassink zegt later desgevraagd**:** 'Toen Jan van de weeme thuiskwam, zei hij ook tegen mij dat de pastoor dat had gezegd'
'En heeft Jan toen ook zoiets gezegd als 'ik wou dat ik er niet heen was gegaan?"
'Nee, dat herinner ik me niet.'

Inmiddels heeft Harmen toch af en toe *het geluk gehad* een nacht bij zijn vrouw op de weeme te mogen blijven slapen. Meer niet.
Als Geertruij daar bijna drie weken 'gevangen' is gehouden, wordt het haar familie te gortig. En in het dorp wordt steeds meer gekletst.
Daarom stappen Harmen en zijn schoonvader Teunis Jansen op vrijdagavond 28 november eensgezind naar de weeme om haar op te halen. De pastoor is zeer *verstoord* door hun komst en trekt *zich het haar uit het hoofd*. Hij roept Teunis binnen en zegt: 'Ik zal haar een *verering* geven.' Een extraatje als dankzegging.
Teunis: 'Waarom wilt u haar een verering geven? Een meid die slechts een half jaar bij iemand gewerkt heeft, kan men gewoon met loon betalen.'
De pastoor: 'Omdat ze een goede maagd voor me is geweest en *zuur en zoet met me heeft uitgestaan*.'
Dan komt broer Theodorus binnen.
Nog geen maand geleden konden de broers elkaar niet luchten of zien, maar nu lijkt hun verhouding genormaliseerd. De verzoening heeft standgehouden.

Teunis en Harmen vertrekken. Ze gaan naar het huis van Teunis. Zodra ze daar aan zijn vrouw Geesken Lubbers hun verhaal hebben gedaan, besluit die het er niet bij te laten zitten. Samen met Harmen gaat zij nu naar de weeme om haar dochter alsnog op te halen. Daar blijkt echter dat Geertruij niet mee wil.
De pastoor: 'Het is vanavond te laat, morgen is er tijd genoeg.'
Waarop Geesken tegen Geertruij zegt: 'Als ik je vader erbij haal, dan zul je wel meegaan.'
Ze haalt Teunis op. Gedrieën kloppen ze weer aan, maar worden niet binnengelaten.

Rumpius zegt: 'Vanavond doe ik de poort niet open.'
Theodorus komt ook bij de poort. Hij blijkt nog steeds op bezoek. Hij doet wel open, laat het gezelschap binnen en zegt: 'Ik heb het een en ander *horen mompelen*. Als dat allemaal echt waar is, dan zou ik willen dat mijn broer *in Oost Indiën* was,' en vertrekt.
Samen gaat het drietal vervolgens in de weeme op zoek naar Geertruij. Ze lopen het hele huis door, maar zien haar niet.
De pastoor zegt op een gegeven moment: 'Ga weg, ga de weeme uit, *ik moet studeren*.'
Teunis Jansen reageert met: 'We zullen weggaan, maar ikzelf zal *deze nacht* de weeme in de gaten houden, want ik wil mijn dochter mee naar huis hebben.'
Ook Harmen Rensink blijft buiten de wacht houden. Geesken vertrekt.
En dan, om een uur of negen die avond, komt Theodorus terug bij de weeme, nu samen met zijn moeder Sara Romers en zijn vrouw. Ook zij maken zich zorgen. Ze kloppen aan en worden binnengelaten. Teunis en Harmen zien hun kans schoon en glippen mee het huis in. Ze doorzoeken het nog eens grondig, vinden Geertruij uiteindelijk in de *studeerkamer* en nemen haar mee naar huis.

De volgende dag worden Harmen, Geertruij, haar ouders en haar broer Jan door de pastoor gevraagd op de weeme te komen om de zaak voor eens en altijd af te handelen. Ze willen hem echter niet storen bij zijn studie en het schrijven van de zondagse preek. Daarom besluiten ze niet die zaterdag, maar pas aan het eind van de zondag naar de weeme te gaan.
De pastoor ziet het gezelschap *over de brug en de dijk* aan komen lopen. Dat zal een brug over de toenmalige Weppelbeek zijn geweest. Hij loopt hen tegemoet over zijn *kempken,* zijn akkertje, groet en geeft Teunis Jansen een hand.
'Teunis, hoe is het man? *Heeft u ook volk gezien in het dorp*?'
'Nee, dat geloof ik niet.'
'Laten we de tuin inlopen, zodat mijn nieuwe *maagd* ons gesprek niet hoort.'
(Dat heeft hij snel geregeld: binnen een dag een nieuwe meid!)
Daar aangekomen vraagt Rumpius aan Teunis: 'Ik wil weleens horen wat u onderling hebt afgesproken. Wat is de eis?'
Teunis: '*Dat zal ik u zeggen*. Mijn eis is *1000 gulden*, waarvan *100 rijksdaalder* voor mij. Dat laatste voor het geval de *moeder komt te sterven* en ik het kind groot moet brengen. En als u me het geld niet meteen kunt geven, geef me dan maar een handgeschreven briefje en betaal het in de loop van de tijd of elk jaar een deel.'
'Als ik u zo'n briefje geef, dan wil ik een briefje van u dat u het tegen *niemand zult zeggen*.'

Waarop Teunis antwoordt: ‘Dat wil ik wel doen, maar niet als ik onder ede voor een *hogere overheid* kom te staan.’
De pastoor zegt dan: ‘*Weg, weg, dan kan ik mijn eer niet behouden,* dan wil ik liever tegen u procederen zolang ik ook maar *een stuiver heb*.’
Teunis reageert met: ‘Dan *weet ik de inspectoren wel te vinden*.’

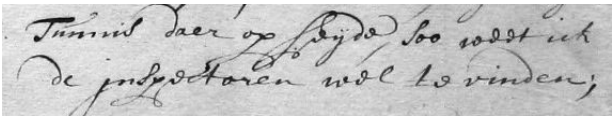

‘Tunnis daarop seijde, soo weet ick de inspectoren wel te vinden’ (GA 0124-6353 nr. 14)

Dankwoord

Dit boek zou er nooit gekomen zijn zonder de bereidwillige en belangeloze hulp van diverse instellingen en personen. Zo heeft het ECAL in Doetinchem speciaal voor dit project bepaalde archiefstukken met voorrang gerestaureerd. Ook het Gelders Archief in Arnhem en het Erfgoedcentrum Zutphen zijn steeds behulpzaam geweest.

Vanuit 'Hengelo (Gld)' is eveneens positief op mijn vragen gereageerd, zowel door de Kerk als door de plaatselijke historische vereniging. Ook in de periode waarin ik over het exacte onderwerp nog weinig los wilde laten. Frida Meints heeft zelfs speciaal voor mij het kerkgebouw geopend en een rondleiding verzorgd. Heel bijzonder om op de plek te zijn die zo belangrijk is geweest in het leven van de meeste personen in dit boek, en van verschillende van mijn voorouders. Gert Wenneke was als secretaris van de Oudheidkundige Vereniging Hengelo Gld. steeds mijn 'verbindingsofficier' met het dorp.

Dr.mr. B.S. (Dieneke) Hempenius-van Dijk was steeds een geduldige vraagbaak op het gebied van oud recht. Vanuit dat oogpunt gaf ze me na lezing van het manuscript ook nog eens meerdere waardevolle tips.
Drs. T.R.A. (Teun) Simonides hielp mij vanuit zijn kerkhistorische kennis bij het duiden van diverse feiten en opmerkingen met betrekking tot geloof en godsdienst.
De proeflezers Gees van Dijk, Erwin Uildriks, Nico Kwakman en Gertie Schmidt keken naar de taal en de begrijpelijkheid van de tekst. Nico heeft daarnaast vooral ook menig uur met mij doorgebracht in de verschillende archieven en geduldig de vele documenten gefotografeerd die ik hem daartoe aanreikte.
En als laatste, maar zeker niet als minste, Joost van Ommen. Hij heeft het omslag ontworpen en is verantwoordelijk voor de vormgeving en de gehele opmaak van het boek.

Daarnaast zeker niet te vergeten al die anderen die mij in meer of mindere mate tips hebben gegeven, geholpen hebben lastige stukjes oude tekst te begrijpen, een historische blik op de stof wierpen, mijn mails hebben beantwoord met nuttige informatie, foto's beschikbaar hebben gesteld, enzovoort.

Mijn grote dank gaat uiteraard ook uit naar Maarten Beernink van Het Boekenschap voor het vertrouwen in dit boek, zodat het onder zijn hoede en die van zijn team mocht verschijnen.

Alice Garritsen (1953) stuit tijdens familieonderzoek bij toeval op dit bijzondere verhaal dat zich afspeelt in Hengelo (Gld). Ruim 7000 bladzijden oud-Nederlands handschrift heeft ze doorgeworsteld om de onderste steen boven te krijgen. Het draait om de plaatselijke predikant, Henricus Rumpius, schuinsmarcheerder en blasfemist. Zijn gedrag zorgt voor rumoer en verdeeldheid, zowel binnen de kerkgemeente als in het dorp. Uiteindelijk wordt hij uit het ambt gezet. De kerk waarin hij predikte, staat er nog steeds, als een stille getuige. Als haar muren zouden kunnen spreken...

Eén van de oudst bekende zaken in Nederland waarbij een kerkelijk ambtsdrager vanwege zijn seksuele mores is ontslagen. En – voor zover bekend – de oudste zaak waarin Justitie daarvoor is gaan vervolgen.

In de jaren 1682-1688 wordt Hengelo (Gld) uit de slaap gehouden door een groot schandaal. Een zwarte bladzijde in de geschiedenis van het dorp die lang verborgen is gebleven. Grootvader zal er bij het haardvuur niet over verteld hebben – over zoiets sprak je niet. Daarmee waren de gebeurtenissen uit het collectieve geheugen verdwenen. Maar de feiten zijn bewaard gebleven. De auteur heeft het materiaal geordend, herschreven en bewerkt, zodat het boek leest als een roman.

Het verhaal volgt de loop van hoe de Kerk en wereldlijke overheid in de periode 1682-1688 omgaan met een drama dat ook vandaag de dag nog herkenbaar is. Heel bijzonder hoe gedetailleerd de getuigenissen van de dorpelingen en andere betrokkenen zijn en daarmee tevens een beeld scheppen van het tijdvak. Van hoe het ging zoals het ging. Dit alles niet zonder intriges.

Achter in het boek staat een naamlijst met alle circa 250 in de tekst genoemde personen, van wie ruim de helft dorpelingen.

HET BOEKENSCHAP

9 789492 723642 >